

III. PSICHOLOGIJA

DELINKVENTIŠKŲ PAAUGLIŲ ATEITIES TIKSLAI IR BAIMĖS

Doc. dr. Jolanta Sondaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas jsondait@mruni.lt

Giedrė Meškauskaitė-Šliužienė

Psichologijos magistrė
Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 8 601 28467
Elektroninis paštas giedrems@mruni.lt

*Pateikta 2008 m. vasario 1 d.
Parengta spausdinti 2008 m. balandžio 11 d.*

Santrauka

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti teisiškai nusikaltusių paauglių ateities tikslų ir baimių ypatumus. Tyrimė dalyvavo 155 paaugliai – 80 paauglių iš bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos ir 75 paaugliai, atliekantys bausmę pataisos įstaigose. Delinkventiškų paauglių ateities tikslai daugiausia susiję su „kitais“ dalykais, pavyzdžiui, tokiais kaip išėjimas į laisvę. Jų ateities tikslai – tai ryšiai su tėvais ir kitais šeimos nariais bei noras „susitvarkyti gyvenimą“. Jie šiek tiek skiriasi nuo bendrojo lavinimo mokyklos paauglių tikslų. Bendrojo lavinimo mokyklos paauglių ateities tikslai daugiau negu delinkventiškų teisiškai nusikaltusių paauglių susiję su išsilavinimu, darbu, partneryste ir šeimos sukūrimu bei laisvalaikiu, taip pat draugais. Bendrojo lavinimo mokyklos paauglių baimės yra daugiau susijusios su išsilavinimu, darbu, profesine karjera, partneryste ir būsima šeima. Taip pat šių paauglių baimės daugiau negu delinkventiškų paauglių susijusios su savo tėvų sveikata ir galima mirtimi. Delinkventiškų paauglių ateities baimės yra daugiau susijusios su „kitais“ dalykais, tokiais kaip išėjimas į laisvę ir su savo pačių sveikata bei galima mirtimi.

Pagrindinės sąvokos: delinkventiški paaugliai, ateities tikslai, ateities baimės.

Paauglystė – tai laikotarpis, kai žmogus planuoja savo ateitį, tyrinėja alternatyvas, priima sprendimus, galinčius lemti visą tolesnį jo gyvenimą. Šiuo laikotarpiu bręstantis žmogus turi rinktis profesinio mokymosi bei savo gyvenimo kelią. Norėdamas užsibrėžti realius tikslus, bręstantis žmogus turi suderinti savo individualius motyvus su sociokultūriniais reikalavimais, normomis ir galimybėmis (Nurmi, 1993).

Tyrimai rodo, kad paauglių ateities tikslai susiję su paauglystės amžiaus ir jauno suaugusiojo amžiaus tarpsnių raidos užduotimis (Nurmi, 1994). Tokie paauglystės amžiaus tarpsnio raidos uždaviniai yra brandesnių santykių su bendraamžiais kūrimas, lyties tapatumo susiformavimas, pasirengimas vedyboms ir šeimai, emocinės nepriklausomybės nuo tėvų pasiekimas, pasirengimas karjerai ir išsilavinimo planavimas. Vedybos, šeima, darbas, savarankiškas gyvenimas yra jauno suaugusiojo amžiaus tarpsnio raidos uždaviniai (Newman, 1975).

Z. Zaleskio (1994) nuomone, mūsų santykis su ateitimi neišvengiamai sukelia dvi viena kitą papildančias būsenas: tikėjimąsi geresnio ir baimę dėl blogesnio. Tikėjimasis geresnio leidžia mums skirti daug laiko ir energijos ateities labui.

Terminas „galimi „aš“ (angl. *possible selves*) apibūdina savęs suvokimo elementus, reprezentuojančius, kuo asmuo galėtų ir norėtų tapti bei kuo tapti jis bijo, t. y. kokius ateities tikslus jis sau kelia ir kokias patiria baimes dėl ateities. Savęs suvokimas pasiekus pageidaujamą galutinę padėtį – „aš“ ir puikus darbas arba „aš ir laiminga šeima – skatina veiksmus siekiant galutinių tikslų. Savęs suvokimo jausmas esant nepageidaujamai būsenai – „aš“ kalėjime, „aš“ bedarbis – motyvacinio požiūriu taip pat yra reikšmingas. Taip suformuojamas galutinio tikslo vaizdas arba idėja, kurios reikia siekti arba vengti. Savęs tokios nepageidaujamos būsenos suvokimo vaizdas gali priversti asmenį nieko neveikti arba nedaryti tam tikrų veiksmų (Marcus, Nurius, 1986; Stein, Marcus, 1996).

Paaugliai ateities tikslus kelia ir baimes jaučia remdamiesi visuomenėje egzistuojančiomis normomis ir taisyklėmis. Kai kuriems paaugliams įgyvendinti savo tikslus, suderinant juos su visuomenės reikalavimais ir pereiti į suaugusiųjų gyvenimo pakopą pavyksta gana lengvai. Kitiems paaugliams, dažniausiai tiems, kurie vadinami delinkventiškais, tikėtinas pasitenkinimą teikiančios ateities planavimas yra sudėtingas procesas, trikdomas frustracijų bei nesėkmių. Paaugliai, kuriems nepavyksta įgyvendinti savo tikslų šeimoje, su draugais ar mokykloje, tikėtina ieškos alternatyvių būdų savo siekiams įgyvendinti. Tokiu alternatyviu būdu gali tapti nusikalstamas elgesys (Stein, Marcus, 1996; Abrams, Aguilar, 2005).

Tyrimų, susijusių su teisiškai nusikaltusių (delinkventiškų) paauglių ateities tikslais ir baimėmis, nėra daug. D. Oyserman ir H. R. Markus (1990) atliktas tyrimas su mokykloje besimokančiais (nede-linkventiškais) ir nusikaltimus padariusiais (delinkventiškais) paaugliais parodė, kad nusikalstantys paaugliai linkę save ateityje matyti prislėgtus, vienišus, o jų baimės yra susijusios su naujo nusikaltimo padarymu ir narkotikų vartojimu. Tuo tarpu mokykloje besimokantis jaunimas planavo su savo pasiekimais susijusius ateities tikslus (tikėjosi baigti mokyklą ir kt.) bei baiminosi dėl savo išsilavinimo, galimybių susirasti darbą. Šios autorės taip pat tyrė pozityviųjų ir negatyviųjų galimų „aš“ pusiausvyrą (t. y. ateities tikslų ir baimių) jaunimo grupių, kuriose buvo teisiškai nenusikaltę ir nusikaltę paaugliai. Teisiškai nenusikaltę paaugliai pasižymėjo daug didesne pozityviųjų ir negatyviųjų galimų „aš“ pusiausvyrą nei delinkventiški paaugliai. Daugiau nei 81 proc. nenusikaltusių paauglių pasižymėjo bent vienu atitikimu tarp pozityviųjų ir negatyviųjų galimų „aš“ (tai yra tarp ateities tikslų ir baimių), o delinkventiškų paauglių grupėje tokiu atitikimu pasižymėjo tik 37 proc. Šios autorės pabrėžė, kad delinkventiškų paauglių negatyvieji galimi „aš“ (pvz., baimė vėl nusikalsti) nebuvo atsverti pozityviųjų galimų „aš“, kurie padėtų išvengti negatyviųjų galimų „aš“ realizacijos.

H. Stattinas ir M. Kerr (2001) nustatė, kad paaugliai, kuriems buvo būdingos į save orientuotos vertybės (asmeninis pasitenkinimas, malonumas) vėliau labiau buvo linkę rizikingai elgtis: nesilaikyti gyvenimo normų, rizikingai seksualiai elgtis, rūkyti, vartoti alkoholį ir bendrauti su delinkventiškais draugais, palyginti su tais paaugliais, kurių vertybės buvo orientuotos į kitus (rūpinimasis kitų ir visuomenės gerove).

A. I. Antonovas ir O. L. Lebed (2005) ištyrė 240 paauglių, atliekančių bausmę pataisos įstaigoje, ir suskirstė juos į tris grupes atsižvelgdami į tai, kaip paaugliai suvokia aplinkybes, į kurias pateko, ir kokių jie siekia tikslų. Pirmąją grupę jie pavadino „Aš pats/aš pati“. Šios grupės paaugliai rašė, kad pataisos įstaigoje jie atsirado dėl savo pačių kaltės, nes „neklausė tėvų“, „negalvojo apie pasekmes“, „norėjo išbandyti tai“ ir kt. Šių paauglių ateities tikslai buvo tokie: „Planuoju pabaigti mokyklą pataisos įstaigoje“, „Planuoju įgyti antrą specialybę pataisos įstaigoje, kad galėčiau susirasti darbą išėjęs į laisvę“. Šios grupės paaugliai planavo savo ateitį taip, kad išvengtų teisės pažeidimų ateityje. Antrąją grupę tyrėjai pavadino „Aplinkybės“. Šios grupės paaugliai dėl situacijos, į kurią jie pateko, kaltino kitus žmones ir išorines aplinkybes: „Draugai sugadino mano gyvenimą“, „Mano brolis kaltas, kad aš čia“, „Mano šeima turėjo per mažai pinigų“. Šių paauglių tikslai buvo susiję tik su tuo, ką jie nori pasiekti išėję į laisvę. Jie tikėjo, kad išėję į laisvę susiras darbą, turės būstą, šeimą, vaikų. Trečioji grupė buvo pavadinta „Likimas“. Šios grupės paaugliai samprotavo, jog jų padėtis buvo nulemta iš anksto, pavyzdžiui, jie jau vaikystėje piešė langus su grotomis. Taip buvo nulemta, kad jie atsidūrė pataisos namuose. Šios grupės paaugliai jautėsi mažiau galintys kontroliuoti savo gyvenimą, jie mažiau dėjo pastangų, kad pakeistų savo padėtį, jų tikslai buvo tokie: „Turiu priprasti gyventi pataisos namuose“, „Kai išeisiu iš čia, baigsiu mokyklą“. Šio tyrimo autorių nuomone, didžiausią tikimybę integruotis į visuomenę turi pirmosios grupės paaugliai. L. S. Abrams, J. P. Aguilaras (2005) atliko kokybinį tyrimą, taikydami pusiau struktūruotą interviu. Jo metu bausmę atliekančius paauglius jie išsamiai klausinėjo apie tai, kokius šie norėtų matyti save ateityje ir ko ateityje norėtų išvengti. Šie autoriai konstatavo, kad daugumai teisę pažeidusių paauglių nepakankamai aiškios strategijos, kaip jie galėtų pasiekti numatytus tikslus ir ypač, kaip jie galėtų išvengti nenorimų dalykų. Dažniausiai tokie paaugliai nenori kartoti anksčiau padarytų nusizengimų, tačiau tai reiškia, kad jie turi atsisakyti tam tikrų įpročių, draugų, aplinkos, o tai padaryti išėjus į laisvę yra gana sunku.

Lietuvoje buvo tyrinėti vaikinių ir merginų ateities tikslai ir baimės (Sondaitė, 2001) bei skirtingų akademinų pasiekimų paauglių ateities tikslai ir baimės (Sondaitė, 2002). Antrasis tyrimas parodė,

kad aukštų ir vidutinių akademinų pasiekimų paauglių ateities tikslai ir baimės yra labiau socialiai orientuotos negu žemų akademinų pasiekimų paauglių, kuriems būdinga didesnė orientacija į save. Galime daryti prielaidą, kad teisiškai nusikaltusių paauglių ateities tikslai ir baimės taip pat bus labiau orientuotos į save ir mažiau socialios negu bendrojo lavinimo mokyklos paauglių.

Lietuvoje teisiškai nusikaltusių paauglių ateities tikslai ir baimės dar nebuvo tyrinėti. Užsienio šalių autorių tyrimo duomenys gali skirtis nuo Lietuvos specialistų tyrimo duomenų jau vien dėl to, kad, pavyzdžiui, JAV nepilnamečių pataisos įstaigose yra plačiai taikomos įvairios rehabilitacijos programos (Abrams, Aguilar, 2005), o Lietuvoje rehabilitacijos programos dar tik pradėdamos taikyti.

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti Lietuvos delinkventiškų (teisiškai nusikaltusių) paauglių, ateities tikslų ir baimių ypatumus.

Paauglystė pasižymi atvirumu alternatyvoms ir keitimuisi, bręstantis žmogus gali keisti jau turimus ateities tikslus ir bandyti naujus. Tai reiškia, kad delinkventiškų paauglių ateities tikslai ir baimės gali būti koreguojami, todėl svarbu yra nustatyti jų ypatumus.

Tyrimo metodika

Tiriamieji

Tyrimo dalyvavo 155 paaugliai, – 80 paauglių iš bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos: 37 vaikinai ir 43 merginos (kontrolinė grupė). Delinkventiškų paauglių grupę sudarė 35 vaikinai iš Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus, 17 iš Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo ir 23 merginos iš Vilniaus specialiųjų globos ir auklėjimo namų. Tiriamųjų amžius 16–17 m.

Tyrimo metodai

Tiriamiesiems buvo pateiktas „Ateities tikslų ir baimių klausimynas“ (Nurmi, Poole, Seginer, 1992). Klausimyną išvertė ir autorių leidimą naudotis gavo prof. R. Žukauskienė.

Apie ateities tikslus buvo klausama atviru klausimu: „Žmonės galvoja ne tik apie dabartį, bet taip pat ir apie ateitį. Gal Jūs galėtumėte dabar pagalvoti, kokius tikslus, viltis, planus ar svajones Jūs turite dabar, šiuo momentu. Prašome juos užrašyti ant šių linijų“. Ateities baimės buvo tiriamos klausiant: „Dabar pagalvokite apie tai, kas kelia Jums baimę, nerimą. Prašome tai užrašyti ant šių linijų“.

Vieno metodikos kūrėjų J. E. Nurmi (1994) nuomone, ateities tikslai – tai planai, viltys, svajonės, todėl toliau analizuodami šio klausimyno atsakymus, vartosime sąvoką „ateities tikslai“.

Tvarkant duomenis tiriamųjų atsakymai buvo kategorizuojami.

Kiekvienas atsakymas, remiantis jo turiniu, buvo priskirtas vienai iš 13 kategorijų:

- 1-oji: išsilavinimas (studijos, perėjimas į kita klasę, kursą, įstojimas į universitetą),
- 2-oji: darbas ir profesinė karjera (mėgstamas darbas, bedarbystė, darbo netekimas),
- 3-oji: partnerystė ir vedybos, vaikai (pasimatymai, artimi santykiai, skyrybos, tapimas tėvais),
- 4-oji: laisvalaikis, atostogos, sportas, kelionės (laisvalaikio užsiėmimai, vakarėliai, sportas),
- 5-oji: draugai ir bendraamžiai,
- 6-oji: ryšiai su tėvais ir kitais šeimos nariais,
- 7-oji: paties asmens sveikata ir mirtis,
- 8-oji: tėvų sveikata ir mirtis,
- 9-oji: karinė tarnyba,
- 10-oji: nuosavybė, turtas,
- 11-oji: globalinės ir visuomeninės problemos (politinės, tautinės ir tarptautinės),
- 12-oji: karas ir taika,
- 13-oji: įvairios kitos (šiai kategorijai buvo priskiriami visi atsakymai, kurie netiko nė vienai iš minėtų dvylikos kategorijų, pavyzdžiui, „išeiti į laisvę“, „būti laimingam“, „išvažiuoti gyventi į užsienį“ ir kt.).

Remiantis klausimyno autorių reikalavimais, tiriamųjų atsakymai į klausimus dviejų nepriklausomų tyrėjų (t. y. dviejų šio straipsnio autorių) buvo suskirstyti į kategorijas. Turinio analizės patikimumas buvo matuojamas kappo koeficientu. Jis buvo 0, 90.

Daugelis paauglių iš įkalinimo įstaigų paminėjo tikslus ir baimes, kurių negalima priskirti įprastoms kategorijoms, numatytoms autorių. Todėl remiantis gautais atsakymais buvo įvesta viena nauja kategorija: gyvenimo susitvarkymas. Kategorijos, su kuriomis respondentai nesiejo nei tikslų, nei baimių, t. y. karinė tarnyba, globalios ir visuomeninės problemos, karas bei taika, šiame darbe neminimos.

Skaičiuojant gautus rezultatus ketvirta, t. y. laisvalaikis, atostogos, sportas, kelionės (laisvalaikio užsiėmimai, vakarėliai), ir penkta, t. y. draugai ir bendraamžiai, kategorijos buvo sujungtos į vieną kategoriją, nes nedaugelis tiriamųjų paminėjo tikslus, susijusius su laisvalaikiu, be to kategorijos „laisvalaikis“ bei „draugai“ yra labai panašios, ir dažnai paaugliai laisvalaikį leidžia su savo draugais.

Taigi galutinis kategorijų sąrašas buvo toks:

- 1-oji: išsilavinimas (studijos, perėjimas į kitą klasę, kursą, įstojimas į universitetą);
- 2-oji: darbas ir profesinė karjera (mėgstamas darbas, bedarbystė, darbo netekimas);
- 3-oji: partnerystė ir vedybos, vaikai (pasimatymai, artimi santykiai, skyrybos, tapimas tėvais);
- 4-oji: laisvalaikis, atostogos, sportas, kelionės (laisvalaikio užsiėmimai, vakarėliai) bei draugai ir bendraamžiai;
- 5-oji: ryšiai su tėvais ir kitais šeimos nariais;
- 6-oji: paties asmens sveikata ir mirtis;
- 7-oji: tėvų sveikata ir mirtis;
- 8-oji: nuosavybė, turtas;
- 9-oji: gyvenimo susitvarkymas (gyventi kitaip, be nusikaltimų);
- 10-oji: įvairios kitos (šiai kategorijai priskirti visi atsakymai, kurie netiko nė vienai iš dvylikos kategorijų, pavyzdžiui, nuobaudų gavimas, negavimas, išėjimas į laisvę, „būti laimingam“, „išvažiuoti gyventi į užsienį“ ir kt.).

Tyrimo eiga

Vilniaus bendrojo lavinimo vidurinėje mokykloje visi respondentai buvo apklausiami vienu metu klasėje. Buvo apklaustos dvi klasės. Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje ir Vilniaus specialiuosiuose globos ir auklėjimo namuose tyrimas buvo atliktas mažose grupelėse po 10 žmonių. Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime buvo sudarytos sąlygos, kad būtų galima tirti kiekvieną paauglį individualiai. Kiekvienam tiriamajam buvo pateikta anketa su Ateities tikslų ir baimių klausimynu. Jame aštuonios eilutės paliktos įrašyti tikslams ir šešios eilutės paliktos įrašyti baimėms. Tyrimo metu buvo dar papildomai individualiai aiškinama instrukcija.

Rezultatai

Tyrimo rezultatai rodo, kad delinkventiški paaugliai dažniausiai mini ateities tikslus, susijusius su dalykais, priskiriamais kategorijai „kita“ (čia daugiausia delinkventiški paaugliai minėjo tikslus, susijusius su išėjimu į laisvę) – 44 proc., išsilavinimu – 44 proc., darbu – 26 proc., o bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai dažniausiai minėjo tikslus, susijusius su išsilavinimu – 83 proc., darbu – 44 proc. bei šeima – 41 proc.

Delinkventiškų ir bendrojo lavinimo mokyklų paauglių tikslų, susijusių su išsilavinimu, darbu ir profesine karjera, bei tikslų „susitvarkyti gyvenimą“ dažniams palyginti taikėme chi kvadrato kriterijų (χ^2). Kitoms tikslų kategorijoms palyginti taikėme Mann-Whitney kriterijų, nes chi kvadrato kriterijus pasirodė nepakankamai patikimas. Čia lauktinis reikšmės buvo mažesnės už 5 – daugiau kaip 20 proc. bendrojo langelių skaičiaus lentelėje (Vaitkevičius, Saudargienė, 2006).

Abiejų grupių išsilavinimo tikslų rezultatai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Paauglių ateities tikslų, susijusių su išsilavinimu, pasirinkimo dažniai

Ateities tikslai, susiję su išsilavinimu		Tikslo paminėjimo dažniai (vienetai)		χ^2	p
		delinkventiški paaugliai	bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai		
0	Tikrasis dažnis	42	14	49,656	0,001
	Lauktinas dažnis	27,1	28,9		
1	Tikrasis dažnis	29	21		
	Lauktinas dažnis	24,2	25,8		
2	Tikrasis dažnis	3	27		
	Lauktinas dažnis	14,5	15,5		
3	Tikrasis dažnis	1	13		
	Lauktinas dažnis	6,8	7,2		
4	Tikrasis dažnis	0	5		
	Lauktinas dažnis	2,4	2,6		

χ^2 (chi) – kvadrato kriterijaus statistika
p – reikšmingumo lygis

Iš 1 lentelės rezultatų matyti, kad kontrolinė paauglių grupė dažniau minėjo ateities tikslus, susijusius su išsilavinimu, negu delinkventiški paaugliai. Ateities tikslų, susijusių su išsilavinimu, paminėjimo dažnumų skirtumas šiose dviejose grupėse yra statistiškai reikšmingas ($\chi^2=49,656$, $p<0,001$).

Kaip matyti iš 2 lentelės, ateities tikslus, susijusius su darbu, profesine karjera, kontrolinė grupė mini dažniau nei delinkventiškų paauglių grupė ($\chi^2=4,935$, $p<0,026$).

2 lentelė. Paauglių ateities tikslų, susijusių su darbu ir profesine karjera, pasirinkimo dažniai

Ateities tikslai, susiję su darbu		Tikslo paminėjimo dažniai (vienetai)		χ^2	p
		delinkventiški paaugliai	bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai		
0	Tikrasis dažnis	55	45	4,935	0,026
	Lauktinas dažnis	48,4	51,6		
1	Tikrasis dažnis	20	35		
	Lauktinas dažnis	26,6	28,4		

χ^2 (chi) – kvadrato kriterijaus statistika

p – reikšmingumo lygis

Iš 3 lentelės duomenų matyti, kad delinkventiški paaugliai dažniau minėjo ateities tikslą, „susitvarkyti gyvenimą“ nei kontrolinės grupės paaugliai. Abiejų grupių šių tikslų pasirinkimo dažnių skirtumas $\chi^2=9,959$ yra statistiškai reikšmingas ($p<0,002$).

3 lentelė. Paauglių ateities tikslo „susitvarkyti gyvenimą“ pasirinkimo dažniai

Tikslas – susitvarkyti gyvenimą		Tikslo paminėjimo dažniai (vienetai)		χ^2	p
		delinkventiški paaugliai	bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai		
0	Tikrasis dažnis	60	77	9,959	0,002
	Lauktinas dažnis	66,3	70,7		
1	Tikrasis dažnis	15	3		
	Lauktinas dažnis	8,7	9,3		

χ^2 (chi) – kvadrato kriterijaus statistika

p – reikšmingumo lygis

Nei delinkventiški, nei vidurinių mokyklų paaugliai nepaminėjo ateities tikslų, susijusių su savo pačių ir savo tėvų sveikata, nors tokios baimės buvo paminėtos.

Rezultatai rodo (žr. 4 lentelę), kad bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai daugiau minėjo ateities tikslus, susijusius su partneryste ir šeima, taip pat tikslus, susijusius su laisvalaikiu ir draugais. Delinkventiški paaugliai daugiau minėjo tikslus, susijusius su ryšiais su tėvais ir artimaisiais. Jie taip pat, skirtingai nei bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai, daugiau minėjo tikslus, susijusius su „kitais“ dalykais (čia delinkventiški paaugliai daugiausia minėjo ateities tikslus, susijusius su išėjimu į laisvę). Kaip matome iš 4 lentelės duomenų, dėl ateities tikslų kategorijos „nuosavybė ir turtas“ statistiškai reikšmingų skirtumų nėra.

4 lentelė. Paauglių ateities tikslų pasirinkimų dažnis

Ateities tikslai	Paauglių grupės	M	p
„Partnerystė, šeimos sukūrimas“	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	86,53	0,002
	Delinkventiški paaugliai	68,91	
„Ryšiai su tėvais“	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	73,00	0,001
	Delinkventiški paaugliai	83,33	
„Nuosavybė, turtas“	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	81,05	0,107
	Delinkventiški paaugliai	74,75	
„Kiti“	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	66,19	0,001
	Delinkventiški paaugliai	90,59	
„Laisvalaikis ir draugai“	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	83,59	0,008
	Delinkventiški paaugliai	72,03	

M – kintamojo reikšmių rangų vidurkiai lyginamosiose imtyse

p – reikšmingumo lygis

Rezultatai rodo, kad delinkventiški paaugliai daugiausia nerimauja dėl išėjimo į laisvę, dėl nuobaudų gavimo bausmės atlikimo metu, t. y. viso, kas priskiriama kategorijai „kita“ (41 proc.), bei išsilavinimo (14 proc.). Bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai daugiausia nerimauja dėl išsilavinimo (59 proc.), išvykimo į užsienį, laimės pojūčio, viso, kas priskiriama kategorijai „kita“ (17 proc.), bei šeimos (14 proc.).

Baimėms, susijusioms su partneryste ir šeima, savo pačių sveikata, palyginti taikėme chi kvadrato kriterijų (χ^2). Likusių baimių kategorijoms palyginti taikėme Mann-Whitney kriterijų.

5 lentelės duomenys rodo, kad kontrolinės grupės paaugliai dažniau nei delinkventiški paaugliai mini ateities baimes, susijusias su partneryste ir šeima. Šis skirtumas tarp pasirinkimo dažnių yra statistiškai reikšmingas ($\chi^2=4,479$, $p<0,034$).

5 lentelė. Paauglių ateities baimės „šeima“ pasirinkimo dažniai

Baimė „šeima“		Baimės paminėjimo dažniai (vienetai)		χ^2	p
Baimių skaičius		delinkventiški paaugliai	bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai		
0	Tikrasis dažnis	72	69	4,479	0,034
	Lauktinas dažnis	68,2	72,8		
1	Tikrasis dažnis	3	11		
	Lauktinas dažnis	6,8	7,2		

χ^2 (chi) – kvadrato kriterijaus statistika

p – reikšmingumo lygis

6 lentelės duomenys rodo, kad delinkventiški paaugliai daugiau baiminasi dėl savo pačių sveikatos ir mirties negu bendrojo lavinimo mokyklų paaugliai. Šis skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($\chi^2=3,908$, $p<0,048$).

6 lentelė. Paauglių ateities baimės „asmens sveikata“ pasirinkimo dažniai

Baimė „asmens sveikata“		Baimės paminėjimo dažniai (vienetai)		χ^2	p
Baimių skaičius		delinkventiški paaugliai	bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai		
0	Tikrasis dažnis	71	68	3,908	0,048
	Lauktinas dažnis	67,3	71,7		
1	Tikrasis dažnis	4	12		
	Lauktinas dažnis	8,3	7,7		

χ^2 (chi) – kvadrato kriterijaus statistika

p – reikšmingumo lygis

Rezultatai, pateikti 7 lentelėje, rodo, kad bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai dažniau negu delinkventiški paaugliai minėjo ateities baimes, susijusias su išsilavinimu. Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai taip pat dažniau baiminasi dėl darbo ir profesinės karjeros, taip pat dėl tėvų sveikatos ir galimos mirties. Delinkventiški paaugliai daugiau minėjo baimes, susijusias su „kitais“ dalykais, tokiais kaip išėjimas į laisvę, nuobaudų negavimas. Taip pat matyti, kad ateities baimių kategorijose dėl laisvalaikio ir draugų, gyvenimo susitvarkymo, ryšių su tėvais ir artimaisiais, taip pat dėl dalykų, buvusių priskirtų kategorijai „kiti“, reikšmingų skirtumų tarp abiejų grupių nėra. Nei bendrojo lavinimo mokyklos, nei delinkventiški paaugliai neminėjo ateities baimių, susijusių su nuosavybe ir turtu.

Norėdami nustatyti sąryšį tarp tos pačios kategorijos ateities tikslų ir baimių bendrojo lavinimo mokyklos ir delinkventiškų paauglių grupėse, atlikome koreliacinę analizę. 8 lentelės rezultatai rodo, kad delinkventiškų paauglių grupėje tarp ateities tikslų ir baimių, susijusių su išsilavinimu, ateities tikslų ir baimių, susijusių su partneryste bei šeima, ateities tikslų ir baimių, susijusių su „kitais“ dalykais taip pat tarp ateities tikslų ir baimių „susitvarkyti gyvenimą“ yra sąryšis.

7 lentelė. Paauglių ateities baimių pasirinkimų dažnis

Ateities baimės dėl:	Paauglių grupės	M	p
Išsilavinimo	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	95,55	0,001
	Delinkventiški paaugliai	59,28	
Darbo	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	81,72	0,012
	Delinkventiški paaugliai	74,03	
Laisvalaikio ir draugų	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	80,70	0,095
	Delinkventiški paaugliai	75,12	
Ryšių su tėvais	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	76,91	0,414
	Delinkventiški paaugliai	79,17	
Tėvų sveikatos ir mirties	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	82,69	0,002
	Delinkventiški paaugliai	73,00	
Gyvenimo susitvarkymo	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	75,91	0,159
	Delinkventiški paaugliai	80,23	
Kitų dalykų	Bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai	69,76	0,003
	Delinkventiški paaugliai	86,79	

M – kintamojo reikšmių rangų vidurkiai lyginamosiose imtyse

p – reikšmingumo lygis

Rezultatai, pateikti 8 lentelėje, rodo, kad bendrojo lavinimo mokyklos paauglių grupėje didžiausias sąryšis tarp ateities tikslų, susijusių su išsilavinimu, ir ateities baimių, susijusių su išsilavinimu. Mažesnis, nors taip pat statistiškai reikšmingas, sąryšis ir tarp ateities tikslų, bei baimių susijusių su darbu ir profesine karjera, ateities tikslų ir baimių, susijusių su partneryste bei šeimos sukūrimu, ateities tikslų ir baimių, susijusių su laisvalaikiu bei draugais, taip pat tarp ateities tikslų ir baimių, susijusių su „kitais“ dalykais.

8 lentelė. Ryšys tarp tos pačios kategorijos ateities tikslų ir baimių delinkventišku paauglių ir bendrojo lavinimo mokyklos paauglių grupėse

Tikslai	Baimės dėl:						
	išsilavinimo	darbo	šėimos	laisvalaikio ir draugų	ryšių su tėvais ir artimaisiais	gyvenimo susitvarkymo	kitų dalykų
Išsilavinimo	0,444** 0,572**						
Darbo		0,193 0,244**					
Šėimos			0,419** 0,391**				
Laisvalaikio ir draugų				0,215 0,291**			
Ryšių su tėvais ir artimaisiais					0,050		
Susitvarkyti gyvenimą						0,298** -0,039	
Kiti							0,397** 0,311**

**Reikšmingumo lygis $p < 0,01$

Rezultatų aptarimas

Šiame tyrime norėdami išsiaiškinti delinkventišku paauglių ateities tikslų ir baimių ypatumus lyginome juos su bendrojo lavinimo mokykloje besimokančių paauglių ateities tikslais ir baimėmis.

Dažniausiai delinkventiški paaugliai minėjo tikslus, susijusius su „kitais“ dalykais (čia dažniausiai buvo minima delinkventišku paauglių baimės, susijusios su išėjimu į laisvę), išsilavinimu ir darbu. Suvedus tyrimo rezultatus ypač išryškėjo specifinis delinkventišku paauglių keliamas ateities tikslas – kuo greičiau išeiti į laisvę. Galime daryti prielaidą, kad šiuo gyvenimo laikotarpiu jiems yra svarbiausia atlikti bausmę ir pradėti naują gyvenimą. Bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai dažniausiai

minėjo tikslus, susijusius su išsilavinimu, darbu ir šeima. Šie paauglių minimi ateities tikslai glaudžiai siejasi su paauglystės laikotarpio raidos užduotimis, t. y. pasirengimu vedyboms ir šeimai, emocinės nepriklausomybės nuo tėvų siekimu, pasirengimu karjerai ir išsilavinimo planavimu. Tokie rezultatai gauti ir kitose šalyse, tai rodo nesant tarpkultūrinių skirtumų. Dažniausiai savo ateitį paaugliai sieja su išsilavinimu, darbu bei šeima (Sondaitė, 2001; Nurmi, Poole, Seginer, 1995). Nors buvimas pataisos įstaigoje gerokai apriboja daugelio paauglio amžiaus tarpsniui svarbių raidos užduočių sprendimą, reikia pažymėti, kad 44 proc. delinkventiškų paauglių minėjo ateities tikslus, susijusius su išsilavinimu, o 26 proc. – su darbu. Taigi galima daryti prielaidą, kad šie paaugliai derina savo tikslus su sociokultūrinėmis normomis ir turi galimybę integruotis į visuomenę.

Lyginant abiejų paauglių grupių ateities tikslus delinkventiški paaugliai juos siejo su „kitais“ dalykais, t. y. išėjimu į laisvę. Jie dažniau negu bendrojo lavinimo mokyklų paaugliai minėjo tikslus, susijusius su ryšiais su tėvais ir kitais šeimos nariais. Jie taip pat dažniau minėjo tikslą „susitvarkyti gyvenimą“ negu bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai. Delinkventiškų paauglių tikslai, kuriuos priskyrėme kategorijai „susitvarkyti gyvenimą“, buvo tokie: „Išėjęs į laisvę, aš stengsiuosi laikytis tvarkos ir nepažeidinėti tvarkos“, „Aš ateity ruošiuosi pasitaisyti“, „Daugiau niekada nesivelti į kriminalus“, „Norėčiau susikurti naują gyvenimą“ ir kt. Kaip rodo A. I. Antonovo ir O. L. Lebed (2005) bei L. S. Ambrams ir J. P. Aguilaro (2005) tyrimai, vien pasiryžimo gyventi kitaip neužtenka, svarbu, kad ateitis būtų planuojama taip, jog būtų išvengta pažeidimų. Taigi tokie paauglių atsakymai rodo, kad yra pasiryžimas gyventi kitaip, bet nėra konkrečių planų, padedančių įgyvendinti tokį pasiryžimą.

Kalbant apie minimas ateities baimes, delinkventiški paaugliai daugiausia nerimauja dėl dalykų, įeinančių į kategoriją – „kita“ (dėl išėjimo į laisvę, nuobaudų gavimo būnant pataisos įstaigoje, išvykimo dirbti į užsienį) bei partnerystės ir šeimos. Bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai daugiausia nerimauja dėl išsilavinimo, įvairių kitų dalykų, įeinančių į kategoriją – „kita“ (išvykimo į užsienį, ar bus laimingi) bei šeimos.

Lyginant abiejų paauglių grupių ateities baimes bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai dažniau minėjo baimes dėl išsilavinimo, darbo ir profesinės karjeros, partnerystės ir būsimos šeimos. Taip pat šios grupės paaugliai dažniau minėjo baimes dėl savo tėvų sveikatos ir galimos mirties negu delinkventiški paaugliai. Tuo tarpu delinkventiški paaugliai dažniau minėjo ateities baimes, susijusias su išėjimu į laisvę bei su savo pačių sveikata ir galima mirtimi. Baimės, susijusios su savo pačių sveikata, buvo tokios: „Bijau, kad grįžus namo imsiu svaigintis narkotikais“, „Aš bijau, kad mane kalėjime gali sumušti“, „Nenoriu tapti alkoholiku“, „Bijau įklimpti į narkotines medžiagas“.

Taigi delinkventiškų paauglių ateities tikslai ir baimės skiriasi nuo bendrojo lavinimo mokykloje besimokančių paauglių. Galima daryti prielaidą, kad delinkventiški paaugliai kelia tikslus, daugiau susijusius su savo esama padėtimi ir mažiau planuoja ateitį nei bendrojo lavinimo mokykloje besimokantys paaugliai.

Analizuodami ryšį tarp tos pačios kategorijos ateities tikslų ir baimių, nustatėme, kad bendrojo lavinimo paauglių grupėje glaudžiausias ateities tikslų, susijusių su išsilavinimu, ir baimių dėl išsilavinimo ryšys. Jis glaudžiausias ir delinkventiškų paauglių grupėse. Skirtingai nei D. Oyserman ir H. R. Marcus (1990) tyrimo rezultatai, ryšys (t. y. pusiausvyra) tarp ateities tikslų ir baimių buvo net keturiose kategorijose delinkventiškų paauglių grupėje (bendrojo lavinimo paauglių grupėje toks sąryšis buvo penkiose kategorijose). Remiantis D. Oyserman ir H. R. Marcus (1990) tos pačios kategorijos ateities tikslų ir baimių sąryšis (pusiausvyra) yra teigiamas rodiklis. Yra tikimybė, kad baimių neliks, jeigu jas pakeis tikslai.

D. Oyserman ir H. R. Marcus (1990) skatina atkreipti dėmesį į tuos atvejus, kai negatyviųjų galimų „aš“ (ateities baimių) nėra pakeitę pozityvios galimos „aš“ (mūsų atveju ateities tikslai). Mūsų rezultatai rodo, kad delinkventiški paaugliai minėjo daugiau ateities baimių, susijusių su savo pačių sveikata ir galima mirtimi (čia daugiausia buvo minimos baimės, susijusios su narkotinių medžiagų, alkoholio vartojimu) negu bendrojo lavinimo mokyklos paaugliai, ir šių baimių nėra pakeitę pozityvios ateities tikslai. D. Oyserman ir H. R. Marcus (1990) nuomone, yra tikimybė, kad tos baimės išsipildys. Taigi galime daryti prielaidą, kad teisiškai nusikaltusių paauglių ateities baimės, susijusios su narkotinių medžiagų ir alkoholio vartojimu, pasitvirtins, nes jie neturi ateities tikslų.

Dirbantiems su delinkventiškais paaugliais specialistams svarbu išnaudoti šio amžiaus tarpsnio ypatybes ir ugdyti gebėjimą pasirinkti ateities tikslus atitinkančius asmenybės savitumą bei padedančius integruotis suaugusiųjų pasaulyje. Reabilitacinės programos, orientuotos planuoti ateitį, gali būti labai prasingos. Svarbu, kad ateitis būtų planuojama taip, jog padėtų išvengti pažeidimų ateityje, ir konkrečių ateities tikslų įgyvendinimas prasidėtų dar atliekant bausmę.

Išvados

1. Mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad delinkventiškų paauglių ateities tikslai ir baimės reikšmingai skiriasi nuo bendrojo lavinimo mokyklos paauglių ateities tikslų ir baimių.

Bendrojo lavinimo mokyklos paauglių ateities tikslai labiau siejosi su paauglystės amžiaus tarpsnio raidos užduotimis, tokiomis kaip išsilavinimas, darbas, partnerystė ir šeimos sukūrimas, laisvalaikis bei draugai negu delinkventiškų paauglių ateities tikslai.

Delinkventiškų paauglių ateities tikslai yra daugiau susiję su ryšiais su tėvais ir kitais šeimos nariais bei noru „susitvarkyti gyvenimą“ negu bendrojo lavinimo mokyklos paauglių.

Bendrojo lavinimo mokyklos paauglių baimės yra daugiau susijusios su išsilavinimu, darbu ir profesine karjera, partneryste ir būsima šeima. Taip pat šių paauglių baimės yra daugiau susijusios su savo tėvų sveikata ir galima mirtimi negu delinkventiškų paauglių.

Delinkventiškų paauglių ateities baimės yra daugiau susijusios su „kitais“ dalykais ir su jų pačių sveikata bei galima mirtimi.

2. Delinkventiškų paauglių ateities baimės, susijusios su jų pačių sveikata (pavyzdžiui, baimės dėl narkotikų, alkoholio vartojimo), nėra pakeistos pozityviais ateities tikslais, todėl yra tikimybė, kad jos realizuosis.

Literatūra

1. Abrams, L. S.; Aguilar, J. P. Negative Trends, Possible Selves, and Behavior Change. A Qualitative Study of Juvenile Offenders in Residential Treatment. *Qualitative Social Work*. Vol. 4(2), 2005, p. 175–196.
2. Antonov, A. I.; Lebed, O. L. Juvenile Criminals: Who are They? (Based on an Analysis of Essays Written by Inmates of Correctional Institutions). *Russian Education and Society*. vol. 47 (1), 2005, p. 43–54.
3. Marcus, H.; Nurius, P. Possible Selves. *American Psychologist*. vol. 41, 1986, p. 954–969.
4. Newman, B. M.; Newman, P. R. *Development Through Life. A Psychological Approach*. Homewood: The Dorsey Press, 1975.
5. Nurmi, J. E. The Development of Future-Oriented in a Life-Span Context. *Psychology of Future Orientation*, Vol. 32, 1994, p. 63–75.
6. Nurmi, J. E. Adolescent Development in an Age-Graded Context: The Role of Personal Beliefs, Goals and Strategies in the Tackling of Developmental Tasks and Standards. *International Journal of Behavioral Development*. 1993, vol. 16(2), p. 169–189.
7. Nurmi, J. E.; Poole, M. E.; Seginer, R. *Future Hopes and Fears Questionnaire*. University of Helsinki. Department of Psychology, 1992.
8. Nurmi, J. E.; Poole, M. P.; Seginer, R. Tracks and Transitions – A Comparison of Adolescent Future-Oriented Goals, Explorations, and Commitments in Australia, Israel, and Finland. *International Journal of Psychology*. 1995, vol. 30(3), p. 355–375.
9. Oyserman, D.; Markus, H. R. Possible Selves and Delinquency. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990, vol. 59(1), p. 112–125.
10. Sondaitė, J. Paauglių ateities orientacijos ir akademiniai pasiekimai. *Lietuvos psichologijos akiračiai*. 2002, p. 269–281.
11. Sondaitė, J. Paauglių ateities orientacijų ypatumai: lyčių skirtumai. *Psichologija*. 2001, Nr. 23, p. 50–57.
12. Stattin, H.; Kerr, M. Adolescents' Values Matter. In: J. E. Nurmi (ed.), *Navigating Through Adolescence: European perspectives*. New York. Routledge Falmer, 2001, p. 21–58.
13. Stein, K. F.; Marcus, H. R. The Role of the Self in Behavior Change. *Journal of Psychotherapy Integration*. 1996, Vol. 6(4), p. 349–384.
14. Vaitkevičius, R.; Saudargienė, A. *Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose*. VDU leidykla. Kaunas, 2006.
15. Zaleski, Z., Personal Future in Hopes and Anxiety Perspective. In: Zaleski Z. (Ed.) *Psychology of Future Orientation*. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, 1994, p. 173–191.

FUTURE GOALS AND FEARS OF DELINQUENT ADOLESCENTS

Assoc. Prof. Dr. Jolanta Sondaitė
Giedrė Meškauskaitė-Šliužienė
Mykolas Romeris University

Summary

Adolescence is preparation for a complicated and responsible lifetime of a grown-up. At this stage of life juveniles have to choose their professional education and way of life. This thinking about the future crucially influences adolescent's later adult life, either enhancing or restricting their options (Nurmi, Poole, Seginer, 1995). Having selected his future goals, a juvenile has to adjust them to the public standards, requirements and possibilities. Those who fail are likely to search for alternative possibilities to achieve their goals. This alternative may be delinquent behaviour (Oyserman, Marcus, 1990).

The purpose of this work is to compare future goals and fears of delinquent adolescents and those who attend secondary schools. The subjects were 155 adolescents of the age 16-17 (80 secondary school students and 75 delinquent juveniles (inmates of the colonies)).

The subjects filled in the Hopes and Fears Questionnaire (Nurmi, Poole, Seginer, 1992). They were asked about their goals with the following open-ended question: "People often think about the future. In the lines below please write down the hopes you have for the future." Then, their fears were investigated by asking: „Now we would like you to think about your fears concerning the future and write them down in the lines below."

The results have showed that juveniles from ordinary secondary school have more often than delinquent peers mentioned future goals related with education, occupation, family, leisure and friends. Delinquent adolescents more often mentioned miscellaneous future goals. They also more often mentioned future goals related to a relationship with parents, and a future goals "to build up life" than those from ordinary secondary schools.

The results further showed that adolescents from ordinary secondary schools mentioned more often than their delinquent peers fears related to education, occupation, family and health of parents. Delinquent adolescents mentioned more often miscellaneous fears (such as related to dismissal) and fears related to their own health.

The results showed a linkage between the same category future goals and fears in ordinary secondary school group and in a delinquent group.

Keywords: delinquent adolescents, future goals and fears